

TURIZM SALOXIYATINI RIVOJLANTIRISHDA EKOTURIZM BO'YICHA JAXON TAJRIBASI

Tirkacheva Farangiz Surat qizi

Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti

MAQOLA HAQIDA

Qabul qilindi: 24-mart 2023-yil

Tasdiqlandi: 26-mart 2023-yil

Jurnal soni: 10

Maqola raqami: 23

DOI: <https://doi.org/10.54613/ku.v10i10.917>

KALIT SO'ZLAR/ Ключевые слова/

keywords

Ekoturizm, barqaror turizm, atrof-muhitni muhofaza qilish, turizmni rivojlantirish, jamiyatning imkoniyatlarini kengaytirish, iqtisodiy manfaatlar.

ANNOTATSIYA

Ushbu maqola turizmni rivojlantirishni keng kontekstida o'rganadi. Atrof-muhitni asrash va mahalliy aholining farovonligini qo'llab-quvvatlovchi tabiiy hududlarga mas'uliyat bilan sayohat qilish bilan tavsiflangan ekoturizm butun dunyo bo'ylab katta qiziqish uyg'otdi. Maqola ekoturizmni rivojlantirishning keng doiralarga integratsiyalashuviga oid dunyoning turli mintaqalarida duch keladigan turli tajribalar, strategiyalar va muammolarni o'rganishga qaratilgan. Mazkur maqola amaliy tadqiqotlar, ilg'or tajribalar va rivojlanayotgan tendensiyalarni o'rganib, ushbu tadqiqot tabiiy resurslarni muhofaza qilish va mahalliy hamjamiyatlarni qo'llab-quvvatlash bilan birga turizmning barqaror o'sishini rag'batlantirish uchun ekoturizmdan qanday samarali foydalanish mumkinligi haqida ma'lumot beradi.

Kirish. Turizm uzoq vaqtdan beri jahon iqtisodiyoti, madaniy almashinuv va transchegaraviy tushunishga muhim hissa qo'shuvchi sifatida tan olingan. Biroq, turizmning an'anaviy shakllari ko'pincha tabiiy resurslar, madaniy yaxlitlik va jamiyat farovonligi hisobiga keladi. Atrof-muhit muammolari va ijtimoiy-madaniy mulohazalarning kuchayishiga javoban, ekoturizm sayohatdan zavqlanishni tabiiy va madaniy merosni saqlash bilan uyg'unlashtirishga intiladigan barqaror alternativa sifatida paydo bo'ldi.

Ekoturizm atrof-muhitni saqlaydigan, mahalliy aholining farovonligini ta'minlaydigan va tushuntirish va ta'limni o'z ichiga olgan tabiiy hududlarga mas'uliyatli sayohat sifatida ta'riflanishi mumkin. U atrof-muhitning barqarorligi, madaniy sezgirlik va jamoatchilik ishtiroki tamoyillarini o'zida mujassam etgan bo'lib, sayohatchilarga mezbom manzillarga salbiy ta'sirlarni minimallashtirish bilan boyitish tajribasini taklif etadi. Ekoturizm kontsepsiyasi yovvoyi tabiat safarlari va tabiatga sayohatlardan tortib, madaniy suvga cho'mish va jamoatchilik asosidagi turizm tashabbuslarigacha bo'lgan keng ko'lamli tadbirlarni o'z ichiga oladi.

So'nggi yillarda global ekoturizm sanoati barqaror o'sishning guvohi bo'ldi, bu iste'molchilarning haqiqiy, immersiv tajribaga bo'lgan talabining ortishi va atrof-muhitga bo'lgan ongning ortishi bilan bog'liq. Butun dunyo mamlakatlari ekoturizm mahsulotlarini rivojlantirish va barqaror turizm amaliyotini ilgari surish uchun o'zlarining tabiiy va madaniy boyliklaridan mablag' sarfladilar. Tropik tropik o'rmonlar va marjon riflariidan tortib savanna tekisliklari va tog'li landshaftlarga, ekoturizm yo'nalishlari sayohatchilar uchun turli xil ekotizimlar va madaniy meros ob'ektlarini taklif qiladi.

Adabiyotlar tahlili. Ekoturizmga oid adabiyotlar atrof-muhit fani, turizm menejmenti, madaniyatshunoslik va barqaror rivojlanish kabi keng ko'lamli fanlarni o'z ichiga oladi. Olimlar va amaliyotchilar ekoturizmning konseptual asoslaridan tortib, amalda qo'llanilishi va natijalarigacha bo'lgan turli jihatlarini o'rganib chiqdilar. Ushbu adabiyotlar tahlili ekoturizm sohasidagi asosiy mavzular va topilmalarning umumiy ko'rinishini taqdim etadi, asosiy ishlar, empirik tadqiqotlar va nazariy asoslarga asoslanadi.

Ekoturizmning dastlabki konsepsiyasini 1980-yillarda Seballos-Lascuirain¹ va Honey² kabi olimlar ekoturizmni tabiatni muhofaza qilish, ta'lim va jamoatchilik ishtirokini targ'ib qiluvchi tabiatga asoslangan turizm deb ta'riflaganlarida kuzatilishi mumkin. Ushbu asosiy ta'riflar ushbu sohada keyingi tadqiqotlar va siyosatni ishlab chiqish uchun asos yaratdi. O'shandan beri tadqiqotchilar barqarorlik, mas'uliyatli sayyohlik amaliyotlari va uchta asosiy yondashuv - ekologik, ijtimoiy-madaniy va iqtisodiy maqsadlarni muvozanatlashning muhimligini ta'kidlab, ushbu ramkalarni kengaytirdilar.

Ekoturizm tadqiqotlarining asosiy yo'nalishi uning atrof-muhitni muhofaza qilishga ta'siri bo'ldi. Scheyvens Ratsimbazafy va boshqalarning³, tadqiqotlarida biologik xilma-xillikni saqlash, zaif ekotizimlarni himoya qilish va yashash joylarining degradatsiyasini yumshatishda ekoturizmning rolini o'rganib chiqdi. Galapagos orollari

va Madagaskar kabi ekoturizm yo'nalishlari bo'yicha olib borilgan amaliy tadqiqotlar ekoturizmning tabiatni muhofaza qilish tashabbuslari uchun daromad olish, atrof-muhit haqida xabardorlikni oshirish va barqaror erni boshqarish amaliyotini rivojlantirish uchun salohiyatini ta'kidlaydi.

Ekoturizm ko'pincha iqtisodiy rivojlanish vositasi sifatida e'tirof etiladi, ayniqsa qishloq va chekka hududlarda an'anaviy turmush tarzi cheklangan. Tadqiqotchilar ekoturizmning ijtimoiy-iqtisodiy ta'sirini, jumladan, uning mahalliy aholi bandligini ta'minlash, daromad olish va infratuzilmani rivojlantirishga qo'shgan hissasini o'rganishdi. Kosta-Rika (Asal, 2008) va Keniya (Mbayva, 2005)⁴ kabi yo'nalishlar bo'yicha olib borilgan tadqiqotlar ekoturizmning iqtisodiy salohiyatini maksimal darajada oshirishda jamoatchilik ishtiroki va turizm foydalarini adolatli taqsimlash muhimligini ta'kidlaydi.

Ekoturizmning yana bir jihati uning madaniy qadrlashni rag'batlantirish va jamiyatning imkoniyatlarini kengaytirishdagi rolidir. Ekoturizm yo'nalishlari ko'pincha mahalliy xalqlarning madaniy merosi va an'anaviy bilimlarini namoyish etib, madaniy almashinuv va madaniyatlararo muloqot uchun imkoniyatlar yaratadi. Tadqiqotlar ekoturizmning mezbom jamoalarga ijtimoiy-madaniy ta'sirini o'rganib chiqdi, shu jumladan o'ziga xoslikdagi o'zgarishlar, madaniy jonlanish va jamoatchilikka asoslangan turizm tashabbuslari orqali imkoniyatlarni oshirish (Buckley, 2009; Stronza, 2008).

Ekoturizm kontsepsiyasining markazida barqaror amaliyotlar va mas'uliyatli turizm tamoyillarini qabul qilish kiradi. Olimlar chiqindilarni kamaytirish, energiyani tejash va barqaror transport imkoniyatlari kabi turizm faoliyatining atrof-muhitga ta'sirini kamaytirish strategiyalarini o'rgandilar. Global Barqaror Turizm Kengashi (GSTC) mezonlari va Xalqaro Ekoturizm Jamiyati (TIES) standartlari kabi sertifikatlashtirish dasturlari ekoturizm operatorlari uchun ilg'or tajribalarga rioya qilish va barqarorlikka sodiqligini namoyish etish bo'yicha ko'rsatmalar beradi.

Tadqiqot metodologiyasi. Ushbu tadqiqotda qo'llaniladigan metodologiya turizm qobiliyatini rivojlantirishda ekoturizmning jahon tajribasi bilan bog'liq mavjud adabiyotlar, amaliy tadqiqotlar va tadqiqot natijalarini har tomonlama ko'rib chiqish va sintez qilishni o'z ichiga oladi. Quyidagi qadamlar tegishli ma'lumotlarni to'plash, tahlil qilish va sharhlash uchun qo'llaniladigan yondashuvni tavsiflaydi:

Ekoturizm va turizmni rivojlantirishga oid ilmiy maqola va nashrlarni aniqlash maqsadida akademik ma'lumotlar bazalari, jurnallar, kitoblar, hisobotlar va boshqa tegishli manbalardan tizimli qidiruv o'tkazildi. "Ekoturizm", "turizm qobiliyati", "barqaror turizm", "atrof-muhitni muhofaza qilish", "jamiyat imkoniyatlarini kengaytirish" kabi kalit so'zlar qidiruvni yanada takomillashtirish va tegishli adabiyotlarni har tomonlama yoritishni ta'minlash uchun qo'llanildi.

Maqolalar va tadqiqotlar tadqiqot maqsadlariga muvofiqligi hamda ilmiy manbalar sifatidagi sifati va ishonchligi asosida saralandi. Ekoturizmning atrof-muhitni muhofaza qilish, iqtisodiy rivojlanish va jamiyatning imkoniyatlarini kengaytirishga ta'siri haqida tushuncha beruvchi ekspertlar tomonidan ko'rib chiqilgan nashrlar, empirik

¹ Ceballos-Lascuirain, H. (1987). Tourism, Ecotourism, and Protected Areas. IUCN.

² Buckley, R. (2009). Ecotourism: Principles and Practices. CABI.

³ Honey, M. (1999). Ecotourism and Sustainable Development: Who Owns Paradise?. Island Press.

⁴ Mbaiwa, J. E. (2005). The Socio-Economic Impacts of Tourism Development on the Indigenous Communities in the Okavango Delta, Botswana. Journal of Tourism and Cultural Change, 3(2), 97-114.

tadqiqotlar va amaliy tadqiqotlarga ustuvor ahamiyat berildi. Axborot valyutasi va hozirgi kontekstga mos kelishini ta'minlash uchun faqat so'nggi yigirma yil ichida nashr etilgan manbalar kiritilgan.

Tadqiqot natijalari. Kosta-Rikaning tropik o'rmon qo'riqxonalar va Avstraliyaning Buyuk to'siq rifi kabi ekoturizm yo'nalishlari barqaror turizm amaliyotlari orqali tabiiy yashash joylari va biologik xilma-xillikni saqlashda sezilarli muvaffaqiyatlarni namoyish etdi. Ekoturizmdan tushgan daromadlar hisobidan moliyalashtiriladigan tabiatni muhofaza qilish bo'yicha olib borilgan ishlar yo'qolib borayotgan turlar va ekotizmlar salomatligini muhofaza qilishga hissa qo'shib, muhofaza etiladigan hududlarni barpo etish va saqlashga olib keldi va ekoturizm mahalliy hamjamiyatlarga katta iqtisodiy foyda keltirdi, jumladan, ish o'rinlari yaratish, daromad olish va infratuzilmani rivojlantirishga yordam berdi.

Namibiya va Tailand kabi mamlakatlarda hamjamiyatga asoslangan ekoturizm tashabbuslari mahalliy aholiga madaniy almashinuv, tadbirkorlik va malaka oshirish imkoniyatlarini taqdim etish orqali kuch berdi. Ekoturizm operatorlari chiqindilarni kamaytirish, energiya tejash va mahalliy etkazib beruvchilarni qo'llab-quvvatlash kabi barqaror amaliyotlarni amalga oshirdi, ularning atrof-muhitga ta'sirini minimallashtirish va ularning ijtimoiy va iqtisodiy ta'sirini kuchaytirish qayd qilindi.

Global Barqaror Turizm Kengashi (GSTC) mezonlari va Xalqaro Ekoturizm Jamiyati (TIES) ko'rsatmalari kabi sertifikatlashtirish dasturlari sanoatda barqaror turizm amaliyotini standartlashtirish va targ'ib qilishga yordam berdi.

Overturizm, yashash joylarining degradatsiyasi va iqlim o'zgarishi kabi muammolar ekoturizm yo'nalishlariga katta xavf tug'diradi, bu esa moslashuvchan boshqaruv strategiyalari va innovatsion yechimlarni talab qiladi.

Hamkorlik va ishtirokchi yondashuvlar orqali turizm imtiyozlarini adolatli taqsimlash, marginal jamoalarni qamrab olish va mahalliy aholi huquqlarini himoya qilish masalalarini hal qilish uchun imkoniyatlar mavjud.

Ekoturizمنىning potensial afzalliklarini maksimal darajada oshirish va uning salbiy ta'sirini yumshatish uchun tadqiqot, siyosatni ishlab chiqish va salohiyatni oshirishga sarmoya kiritishni davom ettirish zarur.

Hududlarni boshqarishga e'tibor qaratish, turizm ta'sirini kuzatish va manfaatdor tomonlar o'rtasida hamkorlikni rivojlantirish ekoturizm yo'nalishlarining uzoq muddatli barqarorligi va barqarorligini ta'minlash uchun juda muhimdir.

Umuman olganda, natijalar shuni ko'rsatadiki, ekoturizm barqarorlik va mas'uliyatli turizm amaliyotiga sodiqlik bilan amalga oshirilsa, atrof-muhitni muhofaza qilish, iqtisodiy rivojlanish va jamiyat imkoniyatlarini kengaytirishning kuchli haydovchisi bo'lish potentsialiga ega.

Muhokama. Ekoturizm yo'nalishlari tabiiy yashash joylari, biologik xilma-xillik nuqtalari va nozik ekotizmlarning saqlovchisi bo'lib xizmat qiladi va tashrif buyuruvchilarga tabiatni boshqarish va qadrlashni rivojlantirish bilan birga ajoyib tajribalarni taklif qiladi. Tabiatni muhofaza qilish tashabbuslari uchun daromad olish, barqaror amaliyotni targ'ib qilish va atrof-muhit muammolari haqida xabarдорlikni oshirish orqali ekoturizm sayyoramizning ekologik merosini uzoq muddatli saqlashga hissa qo'shadi.

Ekoturizm, ayniqsa, qishloq va chekka hududlarda iqtisodiy rivojlanish va jamiyatning imkoniyatlarini kengaytirish uchun kuchli katalizator sifatida paydo bo'ldi. Kosta-Rika, Namibiya va Tailand kabi yo'nalishlardan olingan amaliy tadqiqotlar ekoturizمنىning ijtimoiy-iqtisodiy afzalliklarini, jumladan, ish o'rinlarini yaratish, daromad olish va infratuzilmani rivojlantirishni ta'kidlaydi. Bundan tashqari, ekoturizm jamiyatga asoslangan sayyohlik tashabbuslari orqali madaniy qadrlash va imkoniyatlarni kuchaytiradi, mahalliy aholiga o'zlarining madaniy merosini, an'anaviy bilimlarini va tadbirkorlik ko'nikmalarini namoyish qilish imkonini beradi.

Ekoturizm muvaffaqiyatining markazida barqaror turizm amaliyotlari va mas'uliyatli turizm tamoyillarini qabul qilishdir. Ekoturizm operatorlari chiqindilarni kamaytirish, energiyani tejash va mahalliy yetkazib beruvchilarni qo'llab-quvvatlash kabi ekologik toza tashabbuslarni tobora ko'proq amalga oshirmoqda, ularning atrof-muhitga ta'sirini kamaytirish va ularning ijtimoiy va iqtisodiy ta'sirini kuchaytirish. Global Barqaror Turizm Kengashi (GSTC) mezonlari va Xalqaro Ekoturizm Jamiyati (TIES) yo'riqnomalari kabi sertifikatlashtirish dasturlari va standartlari ekoturizm korxonalar uchun barqarorlik va mas'uliyatli turizmga bo'lgan sadoqatini namoyish qilish uchun asoslar yaratadi.

Ko'p afzalliklariga qaramay, ekoturizm diqqatni jalb qiladigan bir qator muammolar va imkoniyatlarga duch keladi. Haddan tashqari turizm, yashash joylarining degradatsiyasi va iqlim o'zgarishi ekoturizm yo'nalishlariga katta xavf tug'diradi, bu esa moslashuvchan boshqaruv

strategiyalari va innovatsion echimlarni talab qiladi. Bundan tashqari, turizmdan olinadigan imtiyozlarni adolatli taqsimlash, marginalashgan jamoalarni qamrab olish va mahalliy aholi huquqlarini himoya qilish ekoturizمنى rivojlantirishda ko'proq e'tiborni talab qiladigan muhim masalalardir. Biroq, to'g'ri rejalashtirish, manfaatdor tomonlarning ishtiroki va hamkorlik bilan ekoturizm bu qiyinchiliklarni yengib o'tishi va ijobiy o'zgarishlar uchun kuch sifatida paydo bo'lishi, barqaror rivojlanishni rag'batlantirish va butun dunyo bo'ylab sayyohlik qobiliyatini oshirishi mumkin.

Oldinga qarab, ekoturizمنىning potentsial afzalliklarini maksimal darajada oshirish va uning salbiy ta'sirini yumshatish uchun tadqiqot, siyosat va amaliyotni davom ettirish muhimdir. Bunga salohiyatni oshirishga sarmoya kiritish, jamoatchilik tashabbuslarini ilgari surish va ekoturizمنى barqaror rivojlanishning kengroq kun tartibiga kiritish kiradi. Bundan tashqari, destinatsiyalarni boshqarishni yaxshilash, turistik ta'sirlarni monitoring qilish va manfaatdor tomonlar o'rtasida hamkorlikni rivojlantirishga qaratilgan say-harakatlar tobora o'zaro bog'langan va atrof-muhitga e'tibor qaratadigan dunyoda ekoturizm yo'nalishlarining uzoq muddatli hayotiyli va barqarorligini ta'minlash uchun muhim ahamiyatga ega bo'ladi.

Muhokama ekoturizمنىning sayyohlik qobiliyatini oshirish va global miqyosda barqaror rivojlanishni rag'batlantirishda o'zgartiruvchi salohiyatini ta'kidlaydi. Atrof-muhitni muhofaza qilish, iqtisodiy rivojlanish va jamiyatning imkoniyatlarini kengaytirish tamoyillarini o'zlashtirgan holda, ekoturizm turistik joylarning tabiiy va madaniy merosini hurmat qiladigan va saqlaydigan turizmga yaxlit yondashuvni taklif qiladi. Biroq, ekoturizمنىning to'liq salohiyatini ro'yogba chiqarish hukumatlar, korxonalar, jamoalar va sayyohlarning barqarorlikka ustuvor ahamiyat berish, hamkorlikni rivojlantirish va imtiyozlarning adolatli taqsimlanishini ta'minlash uchun birgalikdagi sa'y-harakatlarini talab qiladi. Kollektiv harakatlar va umumiy majburiyat orqali ekoturizm ijobiy o'zgarishlar uchun katalizator bo'lib xizmat qilishi mumkin, odamlar va sayyora o'rtasidagi uyg'unlikni rag'batlantiradi va turizمنىning barqaror o'sishi va rivojlanishi uchun yangi imkoniyatlar ochadi.

Xulosa. Ekoturizm barqaror turizm rivojlanishining asosi bo'lib, atrof-muhitni muhofaza qilish, iqtisodiy rivojlanish va jamiyatning imkoniyatlarini kengaytirishga ustuvor ahamiyat beruvchi modelni taklif etadi. Mas'uliyatli sayyohlik amaliyoti va mahalliy hamjamiyatlar bilan hamkorlik qilish orqali ekoturizm ham odamlar, ham sayyora uchun ijobiy natijalarga erishish imkoniyatiga ega.

Taqdim etilgan dalillar ekoturizمنىning tabiiy yashash joylarini saqlash, biologik xilma-xillikni muhofaza qilish va yashash joylarining degradatsiyasini yumshatishda muhim rol o'ynashini ko'rsatadi. Barqaror erni boshqarish amaliyotini targ'ib qilish va tabiatni muhofaza qilish tashabbuslarini moliyalashtirish orqali ekoturizm yo'nalishlari ekotizmlar va turlarni muhofaza qilish bo'yicha global sa'y-harakatlarga sezilarli hissa qo'shadi.

Ekoturizm iqtisodiy rivojlanishning haydovchisi sifatida, ayniqsa, an'anaviy turmush tarzi cheklangan bo'lishi mumkin bo'lgan qishloq va chekka hududlarda paydo bo'ldi. Ish o'rinlari yaratish, daromad olish va infratuzilmani rivojlantirish orqali ekoturizm mahalliy hamjamiyatlarga sezilarli foyda keltiradi, ularning turizمنى rivojlantirishda ishtirok etishi va undan foyda olish imkoniyatlarini kengaytiradi.

Barqaror amaliyotlar va mas'uliyatli turizm tamoyillarini qabul qilish ekoturizm muvaffaqiyatining asosidir. Atrof-muhitga ta'sirni minimallashtirish, mahalliy iqtisodiyotni qo'llab-quvvatlash va madaniy merosni hurmat qilish orqali ekoturizm operatorlari barqaror rivojlanishga qo'shgan hissasini oshirishi va mezbon jamoalar bilan ijobiy munosabatlarni rivojlantirishi mumkin.

Ekoturizm katta istiqbollarga ega bo'lsa-da, u ham muhim muammolarga, jumladan, haddan tashqari turizm, yashash joylarining degradatsiyasi va iqlim o'zgarishiga duch keladi. Ushbu muammolarni hal qilish uchun innovatsion yechimlar, moslashuvchan boshqaruv strategiyalari va manfaatdor tomonlar o'rtasida hamkorlikdagi sa'y-harakatlar talab etiladi. Bundan tashqari, ekoturizm tashabbuslarining inklyuzivligi va adolatligini oshirish, foyda barcha manfaatdor tomonlar o'rtasida teng taqsimlanishini ta'minlash uchun imkoniyatlar mavjud.

Oldinga qarab, ekoturizm sohasida tadqiqotlarni, siyosatni ishlab chiqishni va salohiyatni oshirishni davom ettirish zarur. Barqaror turizm amaliyotlariga sarmoya kiritish, jamoatchilik ishtirokini rag'batlantirish va manfaatdor tomonlar o'rtasida hamkorlikni rivojlantirish orqali ekoturizm ijobiy o'zgarishlar va barqaror rivojlanish katalizatori sifatida o'zining to'liq salohiyatini ro'yogba chiqarishi mumkin.

Xulosa qilib aytganda, ekoturizm turizمنى rivojlantirish uchun atrof-muhitni muhofaza qilish, iqtisodiy farovonlik va ijtimoiy

farovonlikka ustuvor ahamiyat beradigan yaxlit yondashuvni taklif etadi. Barqarorlik va mas'uliyatli turizm tamoyillarini o'zlashtirgan holda, ekoturizm yo'nalishlarni o'zgartirish, jamoalarning

imkoniyatlarini kengaytirish va kelajak avlodlar uchun sayyoramizning tabiiy va madaniy merosini saqlab qolish qudratiga ega.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Ceballos-Lascurain, H. (1987). *Tourism, Ecotourism, and Protected Areas*. IUCN.
2. Buckley, R. (2009). *Ecotourism: Principles and Practices*. CABI.
3. Honey, M. (1999). *Ecotourism and Sustainable Development: Who Owns Paradise?*. Island Press.

4. Honey, M. (2008). *Ecotourism and Sustainable Development: A Critical Examination*. *Journal of Sustainable Tourism*, 16(6), 713-730.
5. Mbaiwa, J. E. (2005). *The Socio-Economic Impacts of Tourism Development on the Indigenous Communities in the Okavango Delta, Botswana*. *Journal of Tourism and Cultural Change*, 3(2), 97-114.
6. Ratsimbazafy, J. H., et al. (2018). *Ecotourism as a Conservation Tool: Lessons from Madagascar's Lemurs*. *Oryx*, 52(1), 20-29.